

СЕКЦІЯ
«ТЕОРЕТИЧНА ТА ПРИКЛАДНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ. РЕКРЕАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ»

ТІЛАБОВА АННА, студентка 1
курсу факультету менеджменту і
бізнесу ВП «МФ КНУКіМ»
Науковий керівник: **Калініна Л. А.**,
к. п. н., доцент

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ
ТРАДИЦІЙ, ОБРЯДІВ І СВЯТ

Найважливіші складові духовного життя народу – це свята та обряди. Вони відображають не тільки етнічну своєрідність, але й естетику, моральні цінності, ментальність, історію українців. Календарні свята та обряди належали до числа тих соціальних які були народжені релігійними уявленнями й аграрним укладом побуту. Це - найдавніша обрядовість, яка своїми корінням сягає первісних, язичницьких вірувань. Свята і обряди календарного циклів українців регламентували всі сфери життя людей - виробничу, суспільну, сімейну, а головною їх метою була мета відвернути стихійне лихо та вплинути на врожайність. Календарний цикл насичений безліччю ритуалів і прикмет, які зв'язують пори року.

Зимові свята починалися з 21 листопада, з так званого «Введення», коли «літо вводилося у зиму». Цей день віщував, яким буде наступний рік: урожайним чи ні, посушливим чи дощовим. Серед зимових свят українців особливо виділяється період святкувань з кульмінаційними точками - Різдвом, Новим роком і Хрещенням. Різдво – це зимове свято, яке сягає корінням в далеке язичницьке минуле. Це свято сонцевороту, найкоротший день року, коли Сонце ніби вмирає і людина магічними діями мала йому допомогти. Після прийняття християнства свято злилося зі святом народження Ісуса Христа. Різдвяні свята починалися Святим вечором (6 січня за новим стилем). У будинку повинна була панувати чистота, атмосфера достатку і щастя. У красний кут (на покуті), дотримуючись цілого ряду правил, ставили прикрашений сніп («Дідух» або «Рай-Дідух») і «кубельце» - гніздо з пахучого сіна, в яке ставили горщик з обрядовою кутею. Вся родина чекала появи на небі першої зірки, яка символізувала народження Христа, щоб сісти за стіл (вважалося, що той, хто першим побачить зірку, буде найщасливішим протягом року). Стіл був багатий, не менше дванадцяти страв (як правило, кутя, горох, борщ з грибами та рибою, голубці, риба холодна, риба смажена, вареники, млинці, каша, пиріжки, узвар), але пісний, тому що продовжувався

Пилипівський піст. Святкова трапеза повинна була об'єднати усіх членів сім'ї, в тому числі й померлих, на помин яких ставили свічку. Діти носили «вечерю» своїм близьким - хрещеним, бабусям і дідусям. Потім, відстоявши службу у церкві, розговлялися - приступали до багатой м'ясної їжі.

Слід зазначити, що у народному сприйнятті святкові дні були своєрідним «проломом часу», «кінцем світу», після якого наступало оновлення. У цей час можна було дізнатися про майбутнє за допомогою ворожби. Дівчата виходили на вулицю і питали ім'я першого зустрічного, намагаючись вгадати ім'я нареченого. Підслухували розмови під сусідськими вікнами, щоб зі сказаних слів дізнатися, чи вийдуть заміж наступного року. Опівночі ворожили на розплавленому воску або свинці - лили їх у воду і по застиглих у воді фігурках судили про своє майбутнє. Намагалися дізнатися про характер жениха і слідкуючи за поведінкою півня, перед яким ставили посуд із водою, зерном та люстерко. Якщо півень підійде до зерна - бути жениху добрим господарем, якщо до люстерка - хвальком, до води - п'яницею.

З 7 січня розпочинались колядки. Цілі ватаги молоді зі спеціально виготовленою різдвяною зіркою (з різьбленого розфарбованого дерева або решета, прикрашеного кольоровою фольгою і папером) ходили по селу. Це було справжнє дійство - з рядженими, співцями, музикантами, танцюристами та вертепним театром. Колядники ходили по хатам, виконуючи спеціальні пісні, в яких оспівувалися господарі та їх діти, їм бажали щастя і здоров'я, достатку у господарстві, доброго врожаю. Ці пісні мали значення заклинь - вважалося, що висловлені у свята побажання обов'язково збудуться. Господарі зобов'язані були щедро обдарувати колядників харчами. Всі зібрані запаси колядники несли 8 січня на Великі вечорниці - молодіжне гуляння з танцями і веселим застіллям, де юнаки і дівчата часто знаходили собі наречених.

Новорічні свята (13-14 січня) українці відмічали як свята Маланки і Василя. У ці дні також практикувалися обходи дворів зі щедрівками - календарними величальними піснями з елементами театрального дійства. Традиційним персонажем такої гри була маска Кози - своєрідного символу родючості і добробуту. Дуже виразне аграрно-магічне значення мав обряд «посипання», коли хлопчики 7-14 років, обходячи будинки, символічно сіяли зерно. При цьому вимовляли традиційний текст: «Сію, вію, посіваю, з Новим роком вас вітаю». Цей обряд мав дохристиянське коріння, адже наші предки святкували новий рік весною, перед початком посівних робіт. Завершувався різдвяний новорічний цикл 19 січня святом Хрещення. Основні дії проходили на крижаних водоймах, де заздалегідь вирубували хрест з льоду (часто його поливали буряковим квасом, від чого він ставав червоного кольору). В ополонку, яка утворилася, священник опускав хрест, після чого вода вважалася освяченою. Віруючі набирали воду і потім довго її зберігали, приписуючи такій воді цілющі та чудодійні властивості. Вважалося також, що той, хто скупається у водохресній ополонці, весь рік не буде хворіти.

На честь весняного пробудження природи слов'яни святкували Масляну. На відміну від інших календарних свят, Масляна практично не зазнала

християнського впливу і залишилася просто веселим народним святом з деякими язичницькими ритуалами: катання з гірок, спалювання солом'яного опудала, приготування млинців і вареників тощо. Серед весняних свят найзначнішим і улюбленим була Паха (Великдень). Обряди і ритуали великодного циклу несли релігійне, християнське і календарне язичницьке навантаження (воскресіння Ісуса Христа і пробудження природи). Великодню передувала Вербна неділя - період активної підготовки до свята. У церкві святити гілки верби, якими шмагали всіх членів сім'ї, а потім і домашніх тварин, що мало забезпечити здоров'я і благополуччя. Саме на Вербній неділі готували писанки - яйця, прикрашені багатоколірним орнаментом (на відміну від крашанок, забарвлених в один колір). Взагалі червоний колір яйця, за християнськими переказами, - символ крові, пролитої Христом за гріхи людські.

У різних регіонах України існували звичаї, які були пов'язані з фарбованими яйцями. Процес розписування яєць був суворо регламентованим. Жінка-писанкарка повинна була сидіти на виверненому навиворіт кожусі, для обтирання яєць користувалися шматками від зношених сорочок. Вся робота виконувалася у тиші, з молитвами і обов'язково у доброму настрої. Сюжети й види орнаменту були дуже різноманітні, вони відрізнялись за регіонами України. Зображення рослин і тварин були справжніми витворами мистецтва. Після відвідування церкви, перед розговінням всі вмивалися з миски, в якій були крашанки та дрібні монети. Це забезпечувало здоров'я і красу. Дівчата зберігали яйце, з яким вмивалися, «щоб бути завжди гарною». Протягом Вербної неділі випікали обрядові хліби - пасхи. Під час їх виготовлення також здійснювали численні дії, підкоряючись стародавнім обрядам. Палити піч треба було тільки з тих дров, які відкладалися кожний четвер, протягом Великого посту, підпалювати їх бно потрібно було шматочками освяченої верби. Саджаючи пасхи в піч, господиня вимовляла молитви-заклинання.

Багато повір'їв було пов'язано із Страсним (Чистим) четвергом. Палаючою «страсною свічкою», принесеною з церкви, робили хрести на стелі - від нечистої сили. Дбайливо зберігали четвергову сіль, спеціально обпалену в печі, - від різних захворювань людей і домашніх тварин. Обов'язковим був звичай купати дітей і хворих, виливаючи потім воду на перехрестя доріг, «щоб там усе лихо зосталося». Відстоявши у церкві всеношну службу і освятивши заздалегідь зібрані продукти, люди сідали за святковий стіл. Великодню передував найсуворіший піст (пам'ять про страждання Христа), тому пасхальній трапезі надавалося особливого значення: чим багатшим буде стіл, тим ряснішим – урожай, головне місце на столі займали, як правило, пасхи і писанки.

Писанки клали у Красний куток та зберігали їх до наступного Великодня. Писанку підвішували у хліві, як оберіг для худоби, клали до гнізда квочки або біля вулика з бджолами, підсипали товчену фарбовану шкаралупу у корм птиці. Поширені були також ігри з яйцями, наприклад, катання їх з гірки

або спеціального лотка, а діти захоплювалися цоканням - биттям яєць той, хто розбив крашанку суперника, забирав її собі як виграш.

Великодні свята включали також і народні гуляння: хороводи (ходіння по колу як символ руху Сонця по небу), катання на гойдалках і дошках (підняття вгору - магічне дійство, що забезпечує ріст всієї зелені), обливання водою (очищувальний обряд). Улюбленою розвагою були передзвони, оскільки на Великдень дозволялося дзвонити всім. Існувало повір'я, що перший удар у дзвін недільним ранком забезпечить тому, хто дзвонить, добрий урожай гречки. Великодні свята завершувалися поминальними днями - Радунцею («поминанням померлих»», «гробками»). Як правило, першої неділі після пасхи люди йшли на цвинтар «христосуватися з померлими» - обідали на могилах та перев'язували хрести рушниками.

Завершення весняного і початок літнього періоду у східних слов'ян пов'язаний з трійце-русальною обрядовістю, в основі якої лежить культ рослинності, магія заклинання майбутнього врожаю. На Зелене свято» (так в народі називалося християнське свято Трійці) хатину і двір прикрашали зеленими гілками верби, липи, клену. Підлогу застеляли гілочками м'яти, любистку, чебрецю. До цього свята належить цікавий «озавивання берези» або «водіння куща». Дівчинку або молоду дівчину прикрашали квітами, зеленю та водили по селу з піснями, вимолюючи у природи багатий урожай.

Особливо виділяється давньослов'янське свято літнього сонцестояння - Купала або Івана Купала (7 липня). Це свято не сприйняло християнські риси і залишилося в архаїчній язичницькій формі до сьогодення. Більш того, церква намагалася боротися з традицією проведення дня Купала, оголошуючи його гріховним, диявольським, але, незважаючи на всі заборони, Івана Купала залишився одним із найбільш поширених і улюблених народних свят. Він об'єднував у собі елементи культу Сонця, аграрної магії, очисних і еротичних обрядів. Дівчата плели вінки, як правило, він вінок для нареченого. На віночках ставили запалені свічки і пускали за течією у річку. Згасла свічка провіщала біду, а якщо вінки пливли поруч, то у цьому році молоді одружаться, якщо плили нарізно, то їм не судилося бути разом.

На Купала запалювали колесо і пускали його з гори, неодружені юнаки і незаміжні дівчата стрибали через багаття, водили хороводи. Ця гра мала велике значення. Вважалося за честь «очиститися вогнем» - тричі перескочити через багаття. Якщо юнак стрибнув вище за всіх, це провіщало його сім'ї добрий урожай, а якщо ступив ногою у вогонь, зачепив дрова - накликає біду. Якщо юнак з дівчиною вдало разом перестрибнуть багаття, то обов'язково одружаться і проживуть вік в любові і злагоді. і пускали. У ці дні дозволялася певна свобода поведінки, але торкалася вона неодружених. Заміжні жінки збирали цілющі трави, які, за повір'ям, мали чарівні властивості. Одружені чоловіки збиралися групами і ходили шукати квітку папороті, яка ніби допомагає знаходити скарби і може притягати гроші. Вірили, що в ніч на Івана Купала з'являються представники «нечистої сили»: біси, лісовики, відьми, вовкулаки, упирі. Існувало безліч оберегів від них. Практикувався і звичай

спалення або утоплення в річці солом'яного опудала та обрядженого деревця (Купали, Мари, Уляни), яке символізувало відьму і таким чином магічно знищувалася вся нечиста сила.

Свято завершення збору врожаю «обжинки» було багатим на пісні та різні ритуали. Наприклад, жертвоприношення - виготовлення «спасової бородини», яку в'язали з останніх пучків незжатого колосся і залишали на полі; або плетіння обжинкового вінка: його завітчували стрічками і зберігали до весни, а зерном з цього вінка починали сівбу.

Таким чином, можна зробити висновок, що культ предків займає важливе значення в календарній обрядовості українців. Це свята, які засвідчують зв'язок поколінь, зв'язок світу предків та світу живих, мають функції оберегів та допомагають зберегти генетичну пам'ять українського народу. Культ предків є одним із найархаїчніших в українській обрядовості, зародившись на початку культурного розвитку людства, він еволюціонував у свідомості людини, перлітався із багатьма іншими ритуальними та обрядовими елементами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воропай О. Звичаї українського народу. – К.:Оберіг, 1993.- 590 с.
2. Грушевский М.С. Очерк истории украинского народа. - К.:Льбидь, 1991.-398 с.
3. Історія української культури /За загал. ред. Г.Крип'якевича. - К.:Льбидь, 1994.- 656 с.
4. Ковальчук О.В. Українське народознавство. - К.:Освіта, 1992.- испр. и перераб. / Гл. ред. М.Д. Аксенова. - М.: Аванта, 1999.- 704с.